สรุปประเด็นสำคัญจากการสัมมนา BOT Symposium 2025

Research Talk “พลวัตแรงงานนอกระบบในโลกยุคใหม่”

ศศิวิมล วรุณศิริ ปวีณวัฒน์

แรงงานนอกระบบเป็นส่วนหนึ่งของตลาดแรงงานไทยมาอย่างยาวนาน และยังคงเป็นรูปแบบการทำงานของคนเกือบสองในสามของผู้มีงานทำในประเทศไทย Research talk นี้ชวนสำรวจแรงงานนอกระบบไทยหลังโควิด 19

วิกฤตโควิด 19 กระทบงานนอกระบบไม่เท่ากัน และเป็นตัวเร่งให้องค์ประกอบของงานนอกระบบเปลี่ยนไป

วิกฤตโควิด 19 ไม่ได้ส่งผลให้การจ้างงานนอกระบบหดตัวลงในทุกอาชีพ ผลการศึกษาพบว่าระหว่างปี 2562–2567 จำนวนคนขับรถจักรยานยนต์เพิ่มขึ้นเกือบ 49% สอดคล้องกับการขยายตัวของบริการจัดส่งและการทำงานผ่านแพลตฟอร์ม ขณะที่ลูกจ้างทำงานบ้านและผู้ค้าในตลาดก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเช่นกัน ในทางตรงกันข้าม ผู้รับงานไปทำที่บ้านและผู้ค้าหาบเร่แผงลอยกลับมีจำนวนลดลง ความแตกต่างเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า แม้สัดส่วนแรงงานนอกระบบโดยรวมจะลดลง แต่การจ้างงานในแต่ละอาชีพกลับเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่แตกต่างกัน

การทำงานนอกระบบมีทั้งโอกาสและความท้าทาย

โอกาสที่มากับแรงงานนอกระบบ

- แรงงานมีความยืดหยุ่นและอิสระในการบริหารเวลา อย่างไรก็ดี ความยืดหยุ่นไม่ได้หมายถึงชั่วโมงทำงานที่น้อยหรือความมั่นคงที่มากขึ้นเสมอไป ผลการศึกษาพบว่าลูกจ้างทำงานบ้าน ผู้รับงานไปทำที่บ้าน ผู้ค้าในตลาด คนขับรถจักรยานยนต์ และผู้ค้าหาบเร่แผงลอย ส่วนใหญ่ทำงาน 40–48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และจำนวนไม่น้อยทำงานนานกว่านั้น
- การทำงานนอกระบบไม่ได้หมายถึงการมีรายได้ต่ำเสมอไปแต่ขึ้นอยู่กับประเภทของงานด้วย โดยพบว่าผู้รับงานไปทำที่บ้าน ผู้ค้าในตลาด และผู้ค้าหาบเร่แผงลอยมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่า 110 บาทต่อชั่วโมง ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของแรงงานทั่วประเทศที่ 87.3 บาทต่อชั่วโมง

ความท้าทายที่มาพร้อมงานนอกระบบ

- การทำงานนอกระบบมีความท้าทายและความเสี่ยง โดยเฉพาะรายได้ที่ผันผวน และการได้รับความคุ้มครองที่จำกัด
- แรงงานนอกระบบบางส่วนเผชิญสภาพแวดล้อมในการทำงานที่ไม่ปลอดภัย (สัดส่วนประมาณ 5.1% ของแรงงานในกรุงเทพฯ และ 7.7% ในกลุ่มคนขับรถจักรยานยนต์)

การทำงานนอกระบบอาจสะท้อนทั้งทางเลือกและข้อจำกัดในเวลาเดียวกันสำหรับแรงงานผู้หญิง

ความยืดหยุ่นของงานนอกระบบเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ผู้หญิงสามารถทำงานหารายได้ควบคู่กับภาระการดูแลครอบครัว อย่างไรก็ตาม ความยืดหยุ่นในการทำงานที่มากขึ้นไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงจะมีโอกาสทางเศรษฐกิจที่เท่าเทียมกับผู้ชายมากขึ้นเสมอไป โดยในช่วงปี 2017–2021 ช่องว่างค่าจ้างระหว่างชายและหญิง (gender wage gap) สำหรับแรงงานนอกระบบ สูงถึง 10%

เทคโนโลยีเปิดโอกาสใหม่ แต่แรงงานยังใช้ประโยชน์ได้ไม่เท่าเทียมกัน

การขยายตัวของเทคโนโลยีดิจิทัลและการค้าขายออนไลน์เปิดโอกาสให้แรงงานสามารถประกอบอาชีพได้อย่างยืดหยุ่นมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงเทคโนโลยีไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะสามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเพื่อสร้างรายได้ได้อย่างเท่าเทียม ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา ทักษะและความพร้อมด้านเทคโนโลยี ตลอดจนข้อจำกัดด้านภาระครอบครัวของแรงงานแต่ละกลุ่มด้วย

การสนับสนุนให้เข้าถึงความคุ้มครองต้องตอบโจทย์แรงงานนอกระบบที่หลากหลาย

- การผลักดันให้แรงงานเข้าสู่การจ้างงานในระบบแบบเดิมอาจไม่ใช่เป้าหมายเพียงอย่างเดียวของนโยบายแรงงาน สิ่งสำคัญคือการออกแบบระบบสวัสดิการและการคุ้มครองให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของการทำงานที่หลากหลาย
- แรงงานทุกคนควรเข้าถึงหลักประกันพื้นฐานได้อย่างต่อเนื่อง
- ความคุ้มครองเพิ่มเติมควรสอดคล้องกับความเสี่ยงและความต้องการเฉพาะของแต่ละกลุ่ม ได้แก่
    - ผู้ขับขี่: คุ้มครองอุบัติเหตุและชดเชยรายได้เมื่อบาดเจ็บ โดยให้แพลตฟอร์มร่วมรับผิดชอบ
    - ลูกจ้างทำงานบ้าน: ยกระดับสิทธิพื้นฐาน เช่น เงื่อนไขจ้าง วันพักและลาป่วย
    - ผู้ค้า: ปรับระบบเงินสมทบให้ยืดหยุ่น เหมาะกับรายได้ที่ผันผวน
    - ผู้รับงานไปทำที่บ้าน: เพิ่มความโปร่งใสของเงื่อนไขการรับงานและค่าตอบแทน พัฒนาช่องทางร้องเรียนและรวมกลุ่ม
- สิ่งที่ต้องพัฒนาต่อคือรายละเอียดการเข้าถึงสิทธิและความรับผิดชอบของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้ความคุ้มครองต่อเนื่องเมื่อเปลี่ยนงาน ซึ่งเป็นหลักการที่สอดคล้องกับ “สิทธิที่พกพาได้” แม้บทความยังไม่ได้กำหนดกลไกดำเนินงานไว้